

דרושה אליטה נייחת

תיאוריית הניידים והנייחים של גדי טאוב תורמת להבנת מלחמת התרבות המתחוללת בישראל באמצעות מיצובה בהקשר מערבי-גלובלי, אך מיטיבה להצביע על בעיות הרבה יותר מכפי שהיא מקדמת פתרונות | אבי וולף

ניידים ונייחים

מאבקן של האליטות נגד הדמוקרטיה הישראלית

גדי טאוב

ספריית שיבולת, 2020 | 224 עמ'

למן הברקזיט בבריטניה ועד לניצחוננו המפתיע של טראמפ בִּמְרוֹץ לנשיאות ארה"ב בשלהי 2016; למן עלייתו של בולסונרו בברזיל ועד התחזקותן של מפלגות ימין שעד לא מכבר היו בשולי הפוליטיקה ברחבי אירופה – מכל זה נראה שסוג "חדש" של ימין פוליטי נמצא בתנופה. ימין חדש זה, שמבקרו מכנים "ימין פופוליסטי", איננו מתנצל בפני האליטות התרבותיות הוותיקות ואיננו מפחד מהן. הוא שמרן מבחינה תרבותית, ולפעמים גם דתית, גאה בזוהתו הלאומית וכופר בגישה הכלכלית השלטת במערב (למשל, בהתנגדותו לגלובליזציה מלאה ולהגירה חופשית, או בתמיכתו בשוק חופשי לצד הסתייגויות הכוללת התנגדות להחלשת רשת הביטחון הקיימת).

אומנם נדמה שהגל הפופוליסטי דעך מעט עם ניצחוננו של הנשיא בידן על טראמפ במרוץ לנשיאות ארה"ב בשלהי 2020, ועם סיומה של סאגת הברקזיט (בין השאר); ועדיין נראה כי מדובר בתופעה בעלת שורשים איתנים – הרבה יותר ממה שמקווים הסולדים ממנה או מכפי שחוששים חלק מאוהדיה. ואכן, מחקרים חשובים שנערכו בנושא, בבריטניה ובמקומות נוספים ברחבי העולם, מעידים כי אין מדובר בתופעה

אבי וולף הוא מתרגם בשירות קרן תקווה.

חולפת הקשורה באירועים מזדמנים אלא בביטוי של קרע חברתי-פוליטי ההולך ומתפשט ברחבי העולם. לנגד עינינו מתגלע שסע שקווי התיחום שלו אינם סוציו-אקונומיים במובהק אלא תרבותיים-ערכיים בעיקרם.¹

המנבא הבולט להשתייכות לאחד מצדדי השסע הזה הוא השכלה אקדמית. המתאם כמובן אינו אחד לאחד; אולם באופן כללי, בעלי תואר אקדמי – במיוחד כזה שאינו במדעי הטבע והטכנולוגיה – נוטים לגור בערים גדולות, לראות במגוון אנושי או בקוסמופוליטיות תרבותית עניין מבורך ולהסתייג מגאווה לאומית חזקה או מפרטיקולריזם מובהק מדי. מיעוטם גלובליסטים מובהקים החפצים בביטול כל הגבולות והמדינות; אולם גם מרביתם, הנוטים בכל זאת למידה מסוימת של פטריוטיות ליברלית, מתאפיינים בקשרים רופפים למדי למקום מגוריהם – אפילו רופפים מאוד. מקצועותיהם מאפשרים להם לעבוד – לפחות באופן תיאורטי – בכל מקום ומכל מקום, וקבוצת הייחוס שלהם היא אנשים ממעמד דומה למעמדם, בעלי מקצועות דומים, בארצות אחרות. הגם שמדובר במיעוט מספרי בכל מדינה נתונה, הרי שחברי קבוצה זו נוטים ליהנות מייצוג יתר – ואפילו מהגמוניה מלאה – בצומתי כוח חשובים דוגמת מערכת המשפט, מוסדות תקשורתיים ותרבותיים, הביורוקרטיה המדינית הבכירה, ומחלקות משאבי אנוש ושיווק של חברות גדולות.

מן העבר השני עומדת קבוצה אחרת שחבריה הם אומנם הרוב המספרי בכל מדינה מערבית, אך מחוץ לסבבי בחירות "לא סופרים אותם". מדובר על פי רוב באנשים חסרי השכלה אקדמית, המתפרנסים מעבודות בעלות מאפיינים פיזיים ולוקליים שלא ניתן לטלטלן בקלות ממקום למקום (כגון תעשייה או קמעונאות). קבוצת הייחוס שלהם וקהילותיהם נמצאות בסביבתם הגיאוגרפית: בני משפחה, חברים מקומיים ובני חבל-הארץ שהם מתגוררים בו. זהותם מוגדרת על פי המקום שאליו הם משתייכים ועל פי רגשות הזדהות עם תרבות ומורשת ספציפיות – יותר מאשר על פי משלח ידם או השתייכותם לקהילת עמיתים ברחבי העולם. הם אולי נוסעים לחו"ל מפעם לפעם, נהנים ממוצרים מיובאים וצורכים בידור בינלאומי, ובכל זאת הם מעדיפים את הדברים "שלהם". הם לאו דווקא נגד מגוון אנושי כשלעצמו, ורובם אינם גזענים מושבעים, אולם הם בהחלט מתנגדים להגירה חופשית וחוששים ממחיקת הזהות הלאומית של מדינתם.

כמובן לחלוקה זו יוצאים מן הכלל מובהקים – במיוחד בדמות מיעוטים אתניים וקהילות דתיות מקרב הרוב שעל אף מאפייניהם ההשכלתיים אינם נופלים אל תוך התבניות הצפויות – אולם ככלל קן פרשת המים בימינו עובר בתואר האקדמי.

הסכסוך הישראלי-ישראלי

ד"ר גדי טאוב, מרצה בכיר בבית הספר למדיניות ציבורית ובחוג לתקשורת באוניברסיטה העברית, פרשן ופובליציסט פורה, טוען שאנו עדים לשבר דומה

המתגלע בארצנו. בניגוד לעבר, שבו הפולמוס הפוליטי הישראלי נסוב בעיקר על ענייני ביטחון ויחסי חוץ, קווי החזית של השבר הפוליטי כיום הם קוויה של מלחמת התרבות הגלובלית שתוארה לעיל: בין המיעוט הקוסמופוליטי, שאותו מכנה טאוב "הניידים", לבין הרוב הלאומי, המודר ברובו מהאליטות התרבותיות, ואשר מכונה בפי טאוב "הנייחים".

כך מתאר טאוב את החלוקה:

אלה לא שתי אידיאולוגיות סדורות, אלא שתי אוריינטציות אידיאולוגיות. הפטריוטים [=הנייחים] מאמינים במדינות לאום ... שכל אחת מהן שומרת על עצמאותה ומנהלת את ענייניה במידה רבה על פי דרכה ... הגלובליסטים [=הנייידים] רואים בלאומיות סכנה גם כלפי פנים, ביחס למיעוטים בתוך המדינות, וגם כלפי חוץ ביחס למדינות אחרות. (עמ' 13-12)

הספר עשוי שרשרת מאמרים בנושאי הגירה, משפט ותקינות פוליטית (וכן מאמר על האופן שבו הפוסטמודרניזם מחריב את עולם האומנות; מאמר שעל אף חשיבותו נדמה בעיניי כבלתי-שייך לתזה הכללית של החיבור). טאוב מראה בהם כיצד האליטות הסגורות-אך-חזקות של מדינתנו הפכו מאליטה משרתת של מדינת הלאום היהודי לאליטה מנוכרת ואפילו עוינת כלפיה. בהתברגם בעולם הגלובלי של עמותות אקטיביסטיות, כסף אירופי ומשפט בינלאומי, הפכו בני אליטות אלו לחברים ברפובליקה חברתית נפרדת בעלת קודים משלה – שונים ולפעמים הפוכים מזאלה של רוב אזרחי ישראל.

אם בעבר שרר קונצנזוס מקיר לקיר על היותה של מדינת ישראל מדינת הלאום של העם היהודי, ולא רק מדינה "נורמלית" שמעייניה נתונים למסגרת האזרחית הרוה (ושמא השדופה) של ה"ישראליות", הנה לאחרונה נסדקה מוסכמה זו בקרב חלקים לא מבוטלים של האליטות הניידות הישראליות. בקרב יותר ויותר אנשים מן הקבוצות הללו, שיח הזהות היהודית מידמה לזה הנפוץ בקרב הזרמים היהודיים "המתקדמים" באמריקה – דגש מרובה על ערכים אוניברסליים לצד מתן מקום אפסי לשיקולים לאומיים – ולא במקרה. די בשיטוט קצר בין עמודי עיתון 'הארץ', עיתון הבית של האליטות הניידות בישראל, בגרסתו באנגלית, כדי לראות את הסינתזה המתהווה בין האליטה הניידת בישראל לבין הליברלים והפרוגרסיבים מקרב הקהילה האמריקנית-יהודית. קרבה זו מתבטאת בשפה דומה ובערכים משותפים.

קשה להבין בדרך אחרת את השימוש הרווח ברעיונות ובמושגים אמריקניים-יהודיים ליברליים במסגרת הדיון ביחס למסתננים, כאילו רק ערכים אוניברסליים של "תיקון עולם" וחמלה כלפי הגר רלוונטיים לסוגיה הזו, ולא – נניח – שיקולים דמוגרפיים או סוגיות חברתיות ולאומיות קונקרטיות. זאת לצד שימוש דמוגוגי בזכר השואה כאילו בגללה יש לעם היהודי חוב מוסרי להגן על מדיניות גבולות פתוחים לישראל.

ההקשר הגלובלי של הריב המקומי. גדי טאוב

הוא הדין במערכת המשפט, הדוגלת בייבוא סלקטיבי מאוד של ערכים אמריקניים, מהסוג המבקש לקעקע את יכולתה של המדינה לשלוט בגבולותיה, להגביל ביותר את יכולתם של נבחריה למשול בהתאם לרצון בוחריהם, ולמנוע כל אפשרות לערער על החלטות המתקבלות בבתי המשפט. לבסוף, במאמץ אורווליאני של ממש, אותן אליטות מתאמצות להנדס את השפה ללא הרף, כך שהמשתמשים במילים "לא תקינות" ינודו, בעוד לאחריים יחסרו המילים לבטא את הסיבות מדוע כל זה מטורלל לחלוטין.

הטוב, הרע והחסר

דומה שתרומתו העיקרית של טאוב איננה מצויה בהעלאת המודעות לתופעות שבהן הוא דן או בניתוחן. מרביתה של הביקורת שמשמיע טאוב נגד מערכת המשפט או בנוגע לסוגיית המסתננים ולתקינות הפוליטית כבר הוצגה במקומות אחרים, ולעיתים בצורה מפורטת ומנומקת מזו המוצעת בספר זה.² עיקר החידוש בתזה של טאוב הוא הדגש על ההקשר הגלובלי של המגמה שבה הוא דן, והנחתה בהקשר של התהליכים העוברים על יתר העולם המערבי גם כן. במקום לדבר על מלחמת יום הכיפורים או מלחמת לבנון, או אפילו על המהפך של שנת 1977, כנקודות הציון של התפתחות האליטות הניידות, טאוב מזכיר לנו את התפנית הפרו-קפיטליסטית (המכונה כיום "ניאו-ליברלית") הכלל-עולמית ואת החזונות האוטופיים בדבר "קץ ההיסטוריה" שסחפו את כלל העולם המערבי לאחר תום המלחמה הקרה. בדומה לחזון אוסלו, שנולד באותם ימים בדיוק, היה זה חזון אוטופי שנשמע נפלא מבחינה תיאורטית: שווקים חופשיים לחלוטין, תיירות והגירה לכל מקום בעולם ללא מגבלות, סובלנות

כלל-עולמית מלאה – ואולי, ביום מן הימים, ביטולם של מדינות ולאומים לטובת אחווה אוניברסלית אנושית אחת. אלא שבדומה לחזון אוסלו, גם החזון הזה היה לחלום בלהות לכל מי שלא חי בשכונת יוקרה קוסמופוליטית: מהגרים לא-חוקיים הציפו שכונות והפכו למשא על הקופה הציבורית; מערכות ביורוקרטיות הפכו מנוכרות יותר ויותר לרצון הבוחר; ושוק גלובלי פרוץ חיסל – או עיקר – תעשיות מקומיות שלמות. האוטופיה נראתה אחרת לגמרי מנקודת מבטם של אנשים שטרם העתיקו את מגוריהם אל הענן הווירטואלי ועודם מתמודדים עם העולם האמיתי.

טאוב צודק גם בהראותו שלא מדובר בתופעת "שמאל" מובהקת, אלא בסוג של ערבוביה בין מרקסיזם לליברליזם תרבותי קיצוני. הניידים אולי מלינים מפעם לפעם על "ההפרטה" אבל הם מעודדים את "הפרטת" הזהות – לפעמים עד לכדי איונה המוחלטת. לאנשים המשתוקקים לשוטט ברחבי העולם כולו וליהנות מכל מטעמיו, מדובר בחלום – נזילות ומרחב בחירה אינסופי. אך לכל מי שזהויות קשיחות – כגון משפחה, לאום, או אזרחות – חשובות לו, ואפילו חיוניות, אין זה אלא סיטו. זוהי נקודה שנדמה שרבים בימין טרם הפנימו כראוי: ה"שמאל" שאיתו הם מתמודדים כיום שונה באורח מהותי ממפא"י ושותפיה. השמאל הישן היה אומנם סוציאליסטי מאוד אך גם לאומי מאוד, ולפחות בעשורים הראשונים של המדינה אף הפגין נטיות שמרניות ואפילו פוריטניות בכל הקשור לתרבות ולחברה (גם אם זו הייתה חילונית-מערבית באוריינטציה שלה). השמאל של היום שונה בתכלית.

לפיכך, ספרו של טאוב לא רק מאשר את האמונות הקיימות בקרב מחנה הימין לגבי יריבו משמאל אלא גם מאתגר את הימין ואת הנייחים לחשוב מחדש על ההתמודדות הנדרשת עם השמאל החדש – ולהבין בדרך אחרת את הסיבות שבגינן שומר הלה על עליונות.

ועם זאת, עניין אחד חיוני חסר מן הספר: איזשהו ניסיון פתרון לפלונטר הפוליטי הנוכחי המסוגל להיטיב עם הנייחים. כרבים מספרי הימין הישראלי, בייחוד הפופוליסטיים שבהם, טאוב מתרכז כמעט לחלוטין באויב ובמה שהוא עושה או זומם לעשות. "ישראל השנייה", הנייחים או הרוב הלאומי מופיעים בעיקר כשחקנים פסיביים ואפילו חסרי אונים אל מול כוחות גדולים מהם. אפשר שגישה קורבנית-משהו זו מחזקת את תחושת הצדק של השותפים לשיח, אך תושייה ועצה רבה אין כאן.

ייתכן שהטינה הפופוליסטית כלפי אליטות באשר הן, המרבה לבוא לידי ביטוי בספר זה ורווחת בקרב פופוליסטים ברחבי העולם, היא המקשה על טאוב להתעלות אל השלב שאחרי הביקורת וההאשמות – ולפנות אל עבר שיח של פתרונות. הלאו בסופו של דבר, החברה – כל חברה – זקוקה לאליטות של מומחים בתחומם לטובת ניהול המערכות המורכבות של המדינה, ולאליטות המשמרות ומטפחות את מיטב

תרבותה. רצוי בהחלט שהאליטות ימנו גם מי ששם משפחתם אפללו או אבוטבול ולא רק ביניש או זמיר; אבל כך או אחרת – אי אפשר בלעדיהם. אם האליטות הניידות אינן ממלאות את ייעודן, התשובה איננה יכולה להיות החרבת מוסד האליטה, אלא החלפתן באליטות חדשות.

אין זה מקרה למשל שהישגו הגדול של הנשיא טראמפ בשנות כהונתו היה מינוי-רבתי של שופטים שבאו מקבוצת "הפדרליסט סוסייטי" – קבוצה אליטיסטית בהחלט אך מחויבת להגנה על ערכים ועקרונות החשובים לנייחים שבחברה האמריקנית, מי שהעלו את טראמפ לשלטון. בהתחשב בכך, דומני שבזלזולו של טאוב בתחנתו של דיוויד גודהארט להתקרבות בין ניידים לנייחים – לטובת כלל החברה – יש כדי לצער. גם אם חלק מאותן אליטות ייוותרו מנופרות, הנייחים זקוקים לניידים העומדים לצידם, ושריפת הגשרים המוחלטת שטאוב מחולל בספרו חוסמת כל אפשרות לכך. וחבל.

כמו כן, גם אם נניח בצד את בעיית האליטות וחשיבותן, לא לגמרי ברור לי אם מחנה הנייחים – או לפחות המחנה הלאומי בישראל – אכן מאוחד נגד התופעות שעליהן מלין טאוב. עובדה היא שכאשר רוב דמוקרטי ברחבי העולם רוצה לכפות את רצונו, לא אחת הוא מצליח. הברקזיט יצא לפועל, ומגמת ההגירה לאירופה כמעט שנפסקה – ואפילו התהפכה. האם זהו המצב בישראל?

טלו למשל את בעיית מערכת המשפט. איש "ישראל השנייה", ח"כ בנימין נתניהו, עמד כחומה בצורה נגד רפורמות של ממש במערכת המשפט במשך כל ימי כהונתו כראש הממשלה. משה כחלון – איש "חברתי" עם קשרים חזקים ל"ישראל השנייה" – הבהיר במערכת הבחירות ב-2015, ושב והבהיר, כי לא יאפשר "לגעת" במערכת המשפט, ולא נראה כי מצביעיו הענישו אותו על כך. קשה להאמין כי אילו מחנה הימין היה מאוחד בעניין זה, מערכת המשפט יכולה הייתה לשחק בו כשחק חתול בכדור צמר – כפי שהיא נוהגת כיום. לכל הפחות, היינו עדים לאיזון בריא יותר בין הרשויות.

הוא הדין בנוגע לטירוף סביב שפה תקינה-פוליטית. ישנה התרעמות פה ושם בעניין, אך דומני שאף לא אחד ממנהיגי הימין השקיע עד הנה מאמץ רציני ומתמשך כדי להיאבק בעניין זה בתחומים שבשיפוטו. להפך, בעוד בארה"ב המגמה הזו מעבירה אנשי ימין על דעתם, "מלחמת התרבות" בישראל מתפלמסת בסוגיות אחרות לחלוטין – דוגמת תרבות בפריפריה או סבסוד תרבות במרכז.

ייתכן כמובן שלימין הישראלי צריך להיות אכפת יותר מסוגיות אלו – וטאוב מונה סיבות טובות בהחלט שבגינן ראוי לנו להיות מודאגים – אך לא ברור שהפגעים הללו נובעים מחולשתם המבנית של הנייחים, כפי שהוא טוען. למעשה, נראה שהם נובעים מסדרי עדיפויות שונים של הרוב הדמוקרטי. קל להאשים את האליטות הישראליות

המנוכרות בכל מה שרע פה, ויש בכך מן הצדק, אך אין לפתור את הנייחים ונציגייהם מהאחריות למצב שנוצר כאן – גם אם זו אחריות שבמחדל ולא במעשה. אליבא דאמת, שלא כפי שמצטייר מדברי טאוב, הנייחים אינם כה חסרי אונים.

ובכלל, כאמור, מה שחסר בספר הזה הוא חזון – חזון חיובי לעתיד בעבור הרוב הדמוקרטי. כפי שטרמפ ומנהיגים פופוליסטים אחרים למדו על בשרם כשעלו לשלטון, אומנם די בהתגייסות למאבק באויב משותף כדי לנצח בבחירות, ואפילו בגדול, אולם אין בכוחה לקדם אותנו אל עבר פתרונות או שיפור של ממש. זאת ועוד: יסודות של אמת מצויים בטענותיהם של הניידים – למשל ביחס למעמד של מיעוטים אתניים ומיניים – גם אם המדיניות שהללו מקדמים הרסנית בעבור הרוב. טענותיהם אינן ריקות, ומענה להן אינו מצוי בספר.

בסופו של חשבון, ספרו של טאוב מכיל תזה מעניינת ומאתגרת, וטוב יעשו הקוראים מימין אם ייטלו ברצינות את הטענות שהוא מעלה במקום להתבוסס בטענות השגורות על פיהם כלפי השמאל. ברם, כמו לא מעט חיבורים דומים ממין זה ומן החוגים הללו, החיבור מצטיין בתיאור בעיות וחסרה בו הצגת פתרונות ישימים. אפשר שלשם כך נצטרך להמתין לספר המשך.

2. ראו למשל שמחה רוטמן, מפלגת בג"ץ: כיצד כבשו המשפטנים את השלטון בישראל, תל-אביב: סלע מאיר, 2019; סטיבן היקס, לחשוף את הפוסטמודרניזם, מאנגלית: יאיר לוינשטיין, תל-אביב: סלע מאיר, 2019. ראו גם מאמריו של יונתן יעקובוביץ' באתר מידה.

1. הספרות בנושא מתרחבת מדי יום. עבודותיהם של דוד גודהארט ומתיו גודוין בבריטניה מספקים ניתוחים חברתיים-פוליטיים מאלפים בנושא. ראו David Goodhart, *The Road to Somewhere: The New Tribes Shaping British Politics*, Penguin, 2017; Matthew Goodwin and Roger Eatwell, *National Populism: The Revolt Against Liberal Democracy*, Pelican, 2018.